

יוצרים ויצירותיהם

לכתוב לקטנים¹

מאת חיה שנהב

קטנים כסיפורי אהבה, ועל הפחד מפני הזיוף.

כי נדמה לי, ואני מדברת כמובן על עצמי, שכל סיפור לילדים קטנים, או שיר, הם ביסודם סיפור אהבה. זה יכול להיות שיר אהבה לחיפושית קטנה, או לנמלה, או לכפתור בחולצה, או לרמזור חולה. שיר אהבה לילד שקוראים לו שאול או דינה, לריח הנפלא של הילד או לגומות הקטנות בכפות ידיו שלו. זה יכול להיות שיר אהבה למלים, או לצלילים, לקצב, לפראות שיש בשפה ובחיים, לפראות שיש בצלילים, להשתוללות, לתענוג שיש באמירת מלים בקול רם. זה יכול להיות שיר אהבה למספרים — אחת, שתיים, שלוש, — ליופי שיש בארגון ובסדר, וליופי שיש בערבוביה ובאיסדר, ליופי שיש בצחוק ובכינוק. זה יכול להיות יות סיפור אהבה לגירפה שיכולה להיות גבוהה כל כך ובכל זאת עדינה. כל אחד מדברים אלו יכול ליהפך לסיפור אהבה של מבוגר לילד, כי אחד הדברים הקרובים והמקרבים, האינטימיים והנפלאים זה לספר סיפור לילד קטן. וכמו כל סיפור אהבה הדבר מורכב, ואין לו רק כיוון

חשבתי שלדבר על ספרים לילדים קטנים וקטנים במקצת דומה כמו לדבר על אהבה. מה כבר אפשר להגיד? כל דבר שאומרים הלא הוא תפל, רדוד ורחוק מהעניין. אפשר לאהוב ואפשר לספר סיפור או לשיר שיר אהבה. סיפור אחד. וכך, דרכם אפשר להבין ולזכור את סיפור האהבה. סיפור הנסיך הקטן, ופו הדוב, ואנה קרנינה, וד"ר זיווגו. ואי אפשר לשכוח את הגיבורים ואת המאורעות ואי אפשר לשכוח את הנסיך ואת השושנה. טוב, אמרתי לעצמי, אז אספר סיפור על כתיבה. אבל אז נתקפתי פחד אחר, פחד של זיוף. מה יהיה אם אני לא אספר את הסיפור הנכון. והלא כמעט ודאי שלא אספר את הסיפור הנכון. כי לספר את הסיפור הנכון ובדרך הנכונה זה קשה, קשה עד שנדמה שזה כמעט בלתי אפשרי.

ואז חשבתי שאנסה לדבר קצת על שני הדברים האלה: על הסיפורים לילדים

1. קטעים מהרצאה שהושמעה ביום עיון המיועד לעוסקים בספרות ילדים בנושא: ספרים לתינוקות ולפעוטות מגיל שנה עד שלוש שנים.

מה שאומרים נאמר פשוט פשוט פשוט, כל כך פשוט עד שהוא כמעט חסר משקל ומרחף, עד שהוא כאילו בכלל לא נאמר, ובכל זאת הוא מכיל עולם שלם.

וצריך להיזהר שלא לזייף בדיבורים, בשיחות, במורכבות האופי, במבחר המילים, ברמת המילים, בצירופים, במנגינה, בעיקר במנגינה, באיזון שבין צחוק ורצינות, ביחסים העדינים שבין המרכיבים האלו, ובאהבה.

הלא עומדת תמונה שרוצים להעביר. תמונה ריחנית כמעט, שיש לה צורה וצבע וממדים והיא גם תמונה נפשית. ואת התמונה הזאת מנסים להעתיק. ובגלל שקשה כל כך להעתיק — קל כל כך לוותר. ואז מכסים, מוסיפים קווים מיותרים, מוסיפים קישוטים ואיפור.

כי התמונה חמקמקה. פעם אחת היא נראית כדבר הפשוט ביותר, שיש לו קווים פשוטים ועשויה מחומרים פשוטים, והיא קרובה ובהירה וצלולה וכל כך מוחשית עד שנדמה כי צריך רק להושיט יד ולאסוף אותה, לקחת אותה ולהניח אותה על השולחן. אבל אז היא משתנה והופכת להיות סודית ולא נתפסת ולא מובנת ובכלל לא מובן איך אפשר, ואם אפשר, להשיג אותה ולתאר אותה. ואז בעדינות ובהירות, ביאוש ובעקשנות, שוב ושוב מנסים ובעיקר מנסים לתפוס את המשפט הראשון ואת המלה הראשונה, כי הם החשובים ביותר, כי הם בונים את המנגינה. וכל הזמן שואלים: מה בעצם התכוונתי, מה בעצם רציתי? ואם מצליחים להגיד משהו קטן, חלק קטן, כמיטב היכולת, כמעט מלים, במלים קטנטנות, הרי שזה נס וסוד, ולגמרי לא ברור מי השתתף בנס הזה.

אחד, והוא יותר סוד ויותר תעלומה, והוא מלא תמהון, ונראה אחרת מכל זווית וזווית, והוא מברר וחוקר, ומעמיד חלק קטן, כמיטב היכולת, כמעט מילים, יותר שאלות מתשובות, ויש בו מתח ועלילה וצחוק ועצב, והוא חושני, צבעוני ומלא חיוניות, מגלה את העולם סביבנו ומתייחס אליו.

נדמה לי שאין סיפור או שיר שעובר בחינות קפדניות כל כך, חוזרות ומקיפות, כמו סיפור לילדים קטנים. כשאנחנו "הגדולים" קוראים, אנחנו קוראים במעגל סגור. משהו מתרחש בשתיקה בינינו ובין המילים והספר. כל הזיאלוגים, המונולוגים, הצעקות, הצחוק והבכי — בשתיקה. אבל כאן — הכל בקול רם. ספר שאנחנו המבוגרים קוראים, אנחנו מחזירים לכר ננית או לספריה. אבל בספר של קטנים קוראים יום יום, ערב ערב, שוב ושוב. לסיפור יש כמעט נוכחות פיזית בחדר ובבית ובמשפחה. אפילו לחומר של הספר, לריח שלו, לצוירים, לצבעים, לצורת המילים על הנייר. מישהו קורא בקול רם, מישהו מקשיב, והמלים כמעט ניצבות בחדר.

מעט מעט מילים, אבל תמונה שלמה. מילים שקל לזכור אותן בעל פה. בקריאה ללא קול אנחנו סלחניים. אבל בקריאה בקול רם כל זיוף נשמע כאילו הוא נאמר ברמקול. קשה להוציא את המלים מהפה, קשה להכניס אותן לאוזן, והקירות של החדר, ההיטים, הזבובים, השטיח והצעצועים — מרגישים רע.

וצריך להיות זהיר, זהיר בכתיבה וקשוב כל הזמן לעולם הסגור והמיוחד שנוצר ויוצר כל משפט, כל סיפור וכל שיר. ובכתיבה לקטנים במיוחד. כי הלא

ומה שמרגישים זה שבעצם כדאי רק לשתוק.

וכך כותבת מרים ילך-שטקליס :
"נדמה לי שאין כלל צורך לעשות שירים. השירים עושים את עצמם. ואיך הם עושים זאת? אני לא יודעת זהו סודם הם".

וכאשר מפצירים בה היא הולכת ופונה אל הירח ושואלת אותו: "ירח, מה דעתך, איך עושים שירים?"

והירח צוחק מאד מאד ואומר לה :
"...מירה, מירה, גם את שואלת שא- לות כאלה?"

ואחרי שהיא מתנצלת הוא ממשיך ואומר: "מוטב שלא נדבר על כך".
ואחר כך הוא ממשיך ואומר: "אחרי שאלה כזו טוב לשתות כוס תה חם וחרוף ולקרוא שני פרקים בתהילים".

וכך כותב עגנון :

"נטל הסופר את הכתב והשקיף עליו פעם ושתי פעמים והחליף תיבה בתיבה ומליצה במליצה, שפעמים מתגלים לסר פר בלשונם ולפעמים במראה בלבד. וצריך הוא הסופר להתייגע הרבה עד שמוצא את המלים הראויות להם. ולבסוף כש- הוא סבור שמצא את המלים הראויות מראים לו מלים אחרות נאות מהן. ואילו שמרחמים עליו מן השמים לא היה לדבר סוף. אם הוא שוטה סבור שמצא את המלה הנכונה, ואם חכם הוא יודע שלא נתגלו המלים הנכונות האלה בתורה נביאים ובכתובים, ויותר שסופר מושל בלשון הקודש נפשו עליו תשתוחח, שמא פגם חס ושלום בתיבה אחת".

נדמה לי כי הסיפור הנכון והשיר הנכון חכמים יותר מהסופר וחכמים יותר מדיבור עליהם. או אולי הסיפור והשיר

הם הם חכמת הסופר. כמו שהתינוק והלידה חכמים יותר מידיעת התינוק ומידיעת האם ומידיעת המיילד ורופא התינוקות. נסיון לתת כללים והסברים מוגבל בהכרח, מכיוון שהוא פרוק למר- כיבים אומנם מתוך כוונה טובה ובונה. אבל צריך להיזהר שלא לראות בזה הוראות או שיטה להרכבה. כי מהיצירה זה רחוק ובה זה לא נוגע. נדמה לי שכדאי לתת לשירים ולסיפורים ללכת בדרכם הם. שיר אחד שישלסל כמו זמיר ואחד שיצרצר כמו צרצר ואחר שיקרקר כמו עורב. גם זה טוב וגם זה טוב. שיר אחד טוב לו לדבר בחרוזים ואולי במילים מיוחדות, ולאחר — טוב לדבר בשפה עניינית ויבשה כמו מילון. כל שיר וכל סיפור מדבר בקול שלו ובמנגינה שלו ואם הם נכונים — הם נכונים. וצריך להיזהר משיטה ומתבניות ומאופנה כדי שלא נקבל תמונות מכניות משוכללות.

"אמרו עליו על דוד המלך: בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו עליו. אמר לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שי- רות ותשבחות יותר ממני?"

באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת. אמרה לו: דוד, אל תזוח דעתך עליך, שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך".

ועכשיו סיפור קטן :

הזמינו אותי להיפגש עם ילדי-הגן במ- קום שאני גרה בו, בעין-כרם. והנה אחרי שיחה וקריאה שאלו אותי הילדים, בין יתר השאלות כמובן, גם איך אני כותבת. ועלה בדעתי לספר להם על מקרה אחד שאני זוכרת ברור מאד, וחשבת שהילדים יוכלו להבין אותו, כי הלא אנחנו מכי-

רים את אותם המקומות וממש יכולתי להצביע על הדברים.

סיפרתי להם איך נסעתי באוטובוס מספר שבע-עשרה מהעיר לעין-כרם. ישבתי ליד החלון וראיתי את המדרון התלול ואת העמק. זה היה קרוב לט"ו בשבט והעמק היה מלא שקדיות פורחות, כי בעין-כרם יש הרבה שקדיות. והנה על השקד של משפחת שושני ראיתי חתול. חתול שחור, עומד על העץ. ומסיבב לעץ, על האדמה עומדים הרבה חתולים במעגל ומביטים למעלה אל החתול שעומד על העץ. ומעבר לחתולים עומד ילד ומביט בהם. ואני גבוהה יותר, באוטובוס מביטה בהם ומרגישה שאני מוכרחה, ממש מוכרחה לתפוס משהי' בתמונה הזאת, או אם נחזור להתחלה — לשיר שיר אהבה. וזה נמשך לא רגע ולא שניים וכתבתי שיר ודקלמתי לילדים בגן את השיר :

"חתול אחד שחור, שמת,
עלה על עץ שקד פורח,
גם בשביל להריח את הפרחים,
גם בשביל להראות לחתולים אחרים
איך מריחים,
וגם בשביל שיצלמו אותו שם,
כי הוא רצה לשלוח תמונה
לחברה שלו, החתולה הלבנה".

ואז נמשכה השיחה בין הילדים וביני וילד אחד שאל שוב : "כן, אבל איך את כותבת ? את מעתיקה מספרים אחרים" ? והילדים האחרים תקנו אותו : "לא, לא, היא ממציאה".

ואני מאשרת : "כן, אני ממציאה".
ואז ילדה אחת שואלת : "ומישהו עוזר לך" ?

והילדים כולם מסתכלים בי ואני משיבה : "לא".

כי באמת מי עוזר לי ?
ואז אני רואה שילד אחד לא יכול לגבור על התרגשותו והוי צועק :

"כן, כן, יש מישהו שכן עוזר לך".

ואני שואלת : "מי" ?
והוא משיב : "החתול".
ועכשו אני יודעת מי עוזר לי לכתוב — החתול. ופתאום נעשה לי ברור הקשר שבין שלוש המלים — ממציאה, מוצאת ומציאות.

ואסיים בתיאור סיפור קטן :
לפעמים פוגשת אותי אמא ועל ידה ילד או ילדה. ואם היא מכירה אותי היא תופסת את הילד, מצביעה עלי ואומרת בהתרגשות : "אתה רואה, היא כתבה את מיץ פטל!". והילד, אני רואה, מתבייש. וגם אני מתביישת. ואני גם רואה שהילד לא מבין : מה לאשה הזאת, או ל"דודה הזאת" כמו שהאם לפעמים אומרת, ולספר שלו, לסיפור שלו, לספר שיש בביתו. ואני חושבת שהוא צודק. ואני מרגישה שאני כמעט מקלקלת משהו, בכל מלה, בכל תנועה שלי. וכל מה שאני רוצה בעצם לעשות באותו רגע זה — לעשות קסמים. להיות קוסמת. להוציא יונים מהכובע או עכברים מהכיס — ולהיעלם.

אבל אני לא קוסמת.